

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 7 (Nisan/April 2022), s. 93-100.
Geliş Tarihi-Received: 14.03.2022
Kabul Tarihi-Accepted: 28.04.2022
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1087509

Azerbaycan'da Nevruz İnanışları

Nevruz Beliefs In Azerbaijan

Masuda SADIĞLI*

Öz

Günümüzde unutulmaya başlayan Nevruz inanışları, yeniden sahiplenilmesi ve yaşatılması gereken kültürel bir unsurdur. Dolayısıyla bu makalenin amacı Nevruz inanışlarının günümüze yeniden aktarılması ile ilgili bilgi sağlamaktır. Makalede Azerbaycan halkı içerisinde var olan Nevruz inanışları ele alınacaktır. Azerbaycan halkının en eski ve değerli bayramı olan Nevruz'un dört çarşambası vardır. Bunlardan ilki Su Çarşambası, ikincisi Ateş Çarşambası, üçüncüsü Rüzgâr Çarşambası, dördüncüsü ise Toprak Çarşambasıdır. Geçmişten günümüze kadar devam eden bu çarşambalarda su, rüzgâr, ateş ve toprakla ilgili inanışlar bulunmaktadır. Eskiden insanların inandığı bu kültürler, çarşambalarda kutsallığını göstermeye devam etmektedir. Bayramdan dört hafta önce Nevruz çarşambaları kutlanmaya başlanır. Bu çarşambaların her biri Azerbaycan halkı için değerli olduğundan sevinç ve büyük coşkuyla karşılanır. Özellikle son çarşambada bazı ritüel ve merasimler yapılır; evler temizlenir, çeşitli yemekler ve tatlılar hazırlanır, eski ahşap eşyalar ateşte yakılır, küsler barışır, yakın akrabaların mezarları ziyaret edilerek "Kur'an" okunur, "Tonçal" (büyük ateş) yakılarak üstünden atlanır, yumurtalar boyanır, akraba ve tanıdıklar ziyaret edilir. Son Çarşamba gecesi çeşitli fallara bakılır. Ayrıca bu fallar yılda sadece bir kez Nevruz Bayramı'nda bakılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nevruz, Azerbaycan, kültür, fal, değişim ve dönüşüm.

Abstract

Novruz beliefs, which have begun to be forgotten today, are a cultural element that needs to be reclaimed and kept alive. Therefore, the aim of this article is to provide information about the retransmission of Novruz beliefs to the present day. In the article, Novruz beliefs among the Azerbaijani people will be discussed. Novruz, the oldest and most valuable holiday of the Azerbaijani people, has four Wednesdays. The first of these is Water Wednesday, the second is Fire Wednesday, the third is Wind Wednesday, and the fourth is Earth Wednesday. There are beliefs about water, wind, fire and earth on these Wednesdays, which have continued from the past to the present. These cults, which people used to believe in, continue to show their sanctity on Wednesdays. Four weeks before the feast, Novruz Wednesdays are celebrated. Since each of these Wednesdays is valuable for the Azerbaijani people, it is welcomed with joy and enthusiasm. Especially on the last Wednesday, some rituals and ceremonies are held; houses are cleaned, various meals and desserts are prepared, old wooden items are burned in the fire, the quarrels are reconciled, the graves of close relatives are visited and "Quran" is read, "Tonçal" (big fire) is lit and jumped over, eggs are painted, relatives and acquaintances are visited. On the last Wednesday night, various fortune-tellings are looked at. In addition, these fortune-tellings are seen only once a year during the Novruz festival.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun/Türkiye, e-posta: sadigli.masuda@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9806-7817>.

Keywords: Novruz, Azerbaijan, culture, fortune telling, change and transformation.

Giriş

Azerbaycan'ın millî bayramı denilince akla gelen ilk bayram, Nevruz'dur. "Nevruz Bayramı Azerbaycan'da çok büyük bir coşkuyla kutlanır." (Tutar, 2002).

Yeni yıl, dünya devletleri tarafından 1 Ocak'ta kutlanmaktadır. Azerbaycan'ın Bolşevik Rusya'sı tarafından işgaline kadar, Azerbaycan'da yeni yıl gece ve gündüzün eşitlendiği, yazın-baharın geldiği 21 Mart gününde kutlanılmaktaydı. Her ne kadar Nevruz Bayramı'nın kutlanması yasaklansa da Azerbaycan halkı bugüne kadar Nevruz geleneklerini yaşatmayı başarmıştır. "Halkın millî azatlık, millî şuurunun inkişafı, özgürlük ideasının geniş vüsat alması Nevruz'u halka bir daha geri döndürmüştür" (Nerimanoğlu, 1995). Günümüze kadar ulaşmayı başaran Nevruz Bayramı'nın bazı gelenek ve ritüelleri unutulmaya yüz tutmuştur. Çok eski tarihi olan Nevruz Bayramı hakkında çok geniş kaynaklara ulaşmak mümkündür. Fakat Nevruz Bayramı yazılı kaynaklardan çok halk arasında sözlü anlatımla aktarılan bayramdır. Nevruz Bayramı toplu kutlanılan bayram olduğundan halk arasında birlik ve beraberliğin sürdürülmesi Nevruz geleneklerinin de yaşatılmasının teminatıdır. Ne yazık ki sosyal yaşam şartlarının değişmesiyle Nevruz Bayramı'nın bazı gelenek ve ritüelleri sadece yazılı kaynaklarda kalmaktadır.

Her ne kadar millî bayramlara ve geleneklere bağlı kalsak da modern hayata geçiş ve hayatımızın her döneminde elimiz kolumuz olan teknolojiler bizi farklı yaşam koşullarına iter. Bu yaşam koşullarında Nevruz Bayramı'nın geleneklerini sürdürmek de zorlaşır. Teknolojiler hayatımızda yaygın olmadan önce toplum birbiryle iç içe yaşamaktaydı. Örneğin: Köy yerinde, araba yaygın olmadan önce bir kişi tarımdan evine gelene kadar yolda bir çok köy halkıyla karşılaşır. Toplum bir biriyle iletişim hâlinde yaşardı. Fakat şimdi parka bile arabasız gitmek imkânsız hâle gelmektedir. İletişimsiz kalmış toplum güvensizlik ve sevgisizlik duygusunu da yaşar. Modern çağımızda hiç bir toplum güvenmediği, tanımadığı kişilerle ateş kenarında toplanmaz, millî giyimler giyinip mani söylemez, kapıları dinlemez, yumurta tokuşturamaz.

Halk arasında gelenekler yaşatılmadığı süreçte unutulmaya yüz tutar. Bugüne kadar Nevruz Bayramı ile ilgili tek bir kaynağın olması bile yeterliydi. Halk arasında sözlü olarak yaşatılan bir bayram hakkında yazılı kaynağa ihtiyaç duyulmazdı. Fakat bugünümüzde birbirinden uzaklaşmaya başlayan toplumda sözlü değil yazılı kaynaklara ihtiyaç artmaktadır. Bu çalışmanın amacı da halk arasında son dönemin dillerde ezbere yaşatılan sözlü anlatılarını yazılı kaynaklara aktarmaktır. Her dönemde Nevruz Bayramı'nın halk arasında kutlanılma şekli araştırılarak yazılı kaynaklara aktarılırsa hangi inanışlarının hangi dönemde kaybolduğunu görmek mümkün olacaktır. Bu şekilde Nevruz inanışlarının zaman diliminde nasıl unutulduğunu da izlemek mümkün olacaktır.

Türk dünyasında Azerbaycan'dan başka Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Kazakistan ve Tacikistan'da da Nevruz Bayramı kutlanma geleneğini devam ettirmektedir. Günümüz Türk devlet ve topluluklarında Nevruz çeşitli etkinliklerle kutlanmaktadır.

Nevruz'un "Türk dünyasında, Hun'lardan bazen farklı isimlerle günümüze kadar ulaşan tabiat uyanışı anlamını taşıyan Nevruz şenliklerinin şu isimlerle anılarak kutlandığı bilinir: Nevruz, Navruz, Novruz, Sultan-ı Nevruz, Navrez, Nevriz, Naorus, Novroz, Navrıs Oyuş, Norus, Ulusun Ulu Günü, Ulu Kün, Ergenekon, Bozkurt, Çağan, Kürklü Marta, İlkyaz Yortusu, Yeni Yıl, Yeni Gün, Mart Dokuzu, Mereke, Meyram,

Nartukan, Nartavan, Isıakh bayramı, Mevris, Bahar bayramı, Yörük bayramı, Altay Ködürgeni. Görüldüğü gibi bütün Türk topluluklarında değişik adlarla kutlanan Nevruz, birlik ve beraberliğin sembolü hâline gelmiştir." (Çay, 1993, s. 70-72).

Nevruz Bayramı'nı diğer bayramlardan ayıran kendine özgü, nefis bir sofrası vardır. Sofrada, yemek ve tatlıların dışında semeni, boyanmış yumurtalar, mum, badem, fıstık, fındık, ceviz, kuru üzüm gibi çerezler yer alır. Yumurtalar boyanarak tokuşturulur, kimin yumurtası kırılırsa o yumurtasını karşı tarafa verir. "Eski Türk inanç sisteminde görülen ve kutsal olarak kabul edilen su, ateş, toprak, yer ve güneş gibi unsurlar merasimlerin ve kutlamaların temel unsurlarıdır." (Adıgüzel, 2003, s. 14). Bu unsurlara olan saygı, Nevruz çarşambalarında kendini göstermektedir. "X. Asırda Arap bilginlerinden İbn Fadlan, Başkurların kış, yaz, yağmur, rüzgâr, ağaç (orman), hayvan, insan, su, gece, gündüz, ölüm, hayat ve yer gibi on iki tabiat ruhuna inandıklarını, en büyük tanrının da gökte yaşadığını varsaydıklarını kaydetmiştir." (İnan, 1972, s. 27). İslam inançlarında ise Nevruz Bayramı'nın kutlanması hoş karşılanmaz ancak bazı önemli hadiseler Nevruz Bayramı olarak kabul edilen 21 Mart gününde yaşanmıştır:

1. Tanrı'nın dünyayı ve insanları yaratması
2. Hz. Âdem'in yaratılması
3. Âdem ile Havvâ'nın Arafat'ta buluşması ve o gün Allah'ın insandan kendisinin Rab olduğuna dair söz almış olması
4. Hz. Nûh'un tûfan sonrasında karaya ilk defa adım atması
5. Hz. Yûsuf'un kuyudan çıkarılması
6. Hz. Yûnus'un balığın karnından kurtulması
7. Hz. İbrâhim'in putları yıkması
8. Hz. Muhammed'e peygamberlik verilmesi
9. Hz. Ali ile Hz. Fatıma'nın doğum günü olması
10. Hz. Cebrail'in Muhammed peygambere nazil olması
11. Hz. Muhammed peygamberin Hz. Ali'yi (a. s.) cinleri İslam dinine davet etmek üzere cinler vadisine göndermesi
12. Müslüman'ların, Hz. Ali'yi (a. s.) resmi İslam halifesi olarak biat etmesi (Güneş, 2000).

Bundan başka Hz. Mehdi'nin de Nevruz gününde zuhur edeceğine inanılmaktadır.

Nevruz Bayramı'nın tarihi İslam'dan çok daha öncesini kapsamaktadır. "Ateş, su, toprak ve rüzgâr pek çok kültürde yaratılış ve yenilenme mitlerinin temel dinamikleri olmakla birlikte Nevruz gibi birçok bahar kutlamalarının da temelini oluşturmaktadır." (Özdemir, 2006, s. 20). Nevruz Bayramı'nın bu kutlamaları Azerbaycan'da hâlâ kutlanılmaya devam etmektedir. Azerbaycan'da Nevruz Bayramı dört hafta önce kutlanılmaya başlanır. Bu bayramın ilk haftasında Su Çarşambası, ikinci haftasında Ateş Çarşambası, üçüncü haftasında Rüzgâr Çarşambası, dördüncü haftasında ise Toprak Çarşambası kutlanır.

Su Çarşambası

Tanrı'nın insanlara sunduğu en güzel nimet olan suyu Azerbaycanlılar, Su Çarşambası adıyla severek bayram olarak kutlamışlar, bu günü hayat ve dirilik olarak görmüşler hatta suyla fala bile bakmışlardır. Eski Azerbaycanlılar, seyahate çıkan kişinin arkasından yolunun aydın, işlerinin uğurlu olması için su dökerler. Ayrıca Su Çarşambası gününde de Hızır peygamberin suyun başına geldikten sonra suların akmaya başladığına inanırlar. "Burada su kültürünün bir başka formu ise 'hayat suyu'dur. Destanlardaki hayat suyu motifi, gençleştiren, güç kuvvet kazandıran, hayat veren özellikleri ile çok

fonksiyonlu ve zengin bir unsur olarak karşımıza çıkar.” (Arslan, 2007, s. 89). Güney Azerbaycan'ın birçok yerinde özellikle Erdebil bölgesinde Nevruz çarşambasının ilkinde “Toz Çarşambası” denilmektedir. Bu çarşambada çamaşır ve halılar yıkandığı, yıkanmamış olanların da avluya çıkarılarak kırbaçlanıp tozunun alındığı için bu isimle anılır. O gün ev tozdan arındırılır. Evdeki eski ahşap mutfak eşyaları çarşamba akşamı ateşte yakılarak yerine yenileri alınır.

Ateş Çarşambası

“Gücün-kuvvetin, güneşin, özgürlüğün, yüceliğin sembolü olan ateşi eski Azerbaycanlılar, hayat veren Tanrı olarak görmüş ve tapmışlardır. Ateşin, günümüzde arındırıcı bir unsur olarak kullanılması ve uygulanması, Nevruz kutlamaları zamanı yakılan ateş üzerinden atlamak suretiyle gerçekleştirilmektedir.” (Çoruhlu, 2000, s. 50). Bu çarşambada yanan ateşin üzerinden yedi kere atlayarak: “Hastalıklarım, ağrım üzerimden çıkıp ateşte kalsın, yanıp kül olsun” diyerek dilekte bulunurlar. Nevruz bayramında ateşe olan saygı, zerdüştlükle ilişkilendirilmeye çalışılsa da bu bayramın tarihi zerdüştlükten öncesine dayanmaktadır. Azerbaycan halkının zihninde bu günün kutsal sayılması kaçınılmazdır. Azerbaycan halkı ateşi hastalıkları yok eden, kötü ruhları kovan, yıl içinde yapılan günahları temizleyen, zorlukları hafifleten güç olarak düşünmüştür. Rivayete göre 568’de Bizans İmparatorlarından olan Justin’in elçisi, Göktürklerin ülkesinde Han’ın huzuruna çıkarılmadan önce kötü ruhlardan arındırılması için yanmakta olan ateşin etrafında döndürülmüştür (Çoruhlu, 2000).

Boz ayının dört çarşambasının ikincisi Ateş Çarşambası için kullanılan isimlerden biri de Haber Çarşambasıdır. Baharın ilk haberini duyurduğu için bu ismi almıştır.

Rüzgâr (Yel) Çarşambası

Azerbaycan mitolojisinde Yel Baba, rüzgârı harekete geçiren, yol gösteren rehber görevini yerine getiren, kasırga yaratan olarak bilinmektedir. Azerbaycan halkı inancına göre, Yel Çarşambası gecesi söğüt ağacının altında dilek tutularak Yel Baba çağrılır. Yel Baba eserek söğüt ağacının dallarını toprağa dokundurursa dileklerin gerçekleşeceğine inanılır.

Boz ayın dört çarşambasının üçüncüsü Rüzgâr Çarşambası için kullanılan isimlerden biri de Çiçek Çarşambası’dır. Bu çarşamba orman ve tarlalarda Novruzgül açar. Buralara yakın yerlerde yaşayan çocuk ve gençler, bu çiçekleri toplayarak çarşamba honçasına koyarlar ve aynı zamanda “bahar geliyor” derler. Çiçek Çarşambası Novruzgül’e adanmıştır.

Toprak Çarşambası

“Azerbaycan’ın bazı bölgelerinde, altından geçit yeri yapılacak şekilde toprak iki taraftan kazılır, ardından insanlar bu geçitle karşıya geçerler. Bu uygulama, yer kültürünün bir kalıntısı olmakla Yer Ana ruhu ve toprak ruhundan yeniden doğmayı ifade eder.” (Çağlar, 2008, s. 160).

Toprağın uyanmasını Azerbaycan halkının ulu ataları coşkulu tören, türkü ve ayinlerle kutlamışlardır.

Halk arasında yayılmış eski bir mitolojik görüşe göre, insanların yoksulluktan eziyet çektikleri bir günde Sel (Su), Ateş ve Yel, Toprak Hatun’un yeraltı tapınağına misafir gelirler. Burada yatmış Toprak Hatun’u uyandırıp insanların açlık ve kıtlık çektiklerini ona söylerler. Toprak Hatun “İnsanları felakete düşüren, kendisi felakete düşer” diyerek yerinden kalkar, Sel (Su), Ateş, Yel ve Toprak Hatun el ele verip: “Zemzem geldi, Ateş geldi, Yel geldi, Taze ömür, taze ürün, yıl geldi” nağmesini

söyleyerek aydınlık dünyaya çıkarlar. Söylentilere göre, o gün aziz gün olan “Ahır Çarşamba idi.” (Nebiyev, 2009, s. 230).

Yılahır Çarşamba’da uluların ismini anmak, mum yakmak, Kur’an okumak sevaptır. Nevruz bayramı için hazırlanan nimetlerden bir honça alınır ve mezarlığa götürülür. Bu honça merhumun kabri üzerine konur. Mezarın çevresi temizlenir sonra herkes evine gider. Bu tören önemlidir çünkü merhumun anısını onurlandırmayı ve saygı göstermeyi amaçlar.

Eski Azerbaycanlılar, atalarının ruhlarının bu dünyaya geldiğine, toprak, köy ve ailelerinin hayatıyla ilgilenildiğine inanmışlardır. Bu, aynı yılın son Çarşamba gününe ait inançlarda açıkça görülmektedir. İnanışa göre son çarşamba gecesi ölümler bacaya gelir, ailelerinin geçim ve bayramını nasıl geçirdiklerini öğrenirler. Son Çarşamba’da evine, çoluk çocuk ve akrabalarına ziyarete geldiği için o günü akşama kadar güler yüzlü geçirmek, güzel yemekler yapmak ve evi temiz tutmak şeklinde uygulandığında ölenlerin ruhunun gözü arkada gitmediği düşüncesi vardır.

Yılahır Çarşamba’da seyahate çıkılmaz, çıkarsan gittiğin yerde hayır bulamaz, yedi sene evinde rahatlıkla oturulmaz. Yılahır Çarşamba gecesinin sabahı evin bacasına buğday serpilerek evin ruzi ve bereketli olacağına inanılır. Yılahır Çarşamba’da bereket dağıtıldığı zaman un çuvalının ağzı açık bırakılır. Son Çarşamba akşamında birkaç tane kömür, bir avuç tuz ve bir-iki tane siyah parayı sürahiye koyup evin çatısından atarlar. Söylenenlere göre kömür kara günün, tuz açgözlülüğün, siyah para yoksulluğun nişanesidir. Bunları atmakla kara gün, açgözlülük ve yoksulluktan kurtulmuş olunur.

Son Çarşamba’da akan suyun karşısı kesilirse o kişinin işleri aynı sene dolaşır. Ayrıca “İnsanlar, Nevruz sırasında Nevruzbike olarak seçtikleri kıza sordukları soruların cevabına göre yılın nasıl olacağını yorumlamışlardır.” (Süleymenov, 1995, s. 191-92). Bunun yanı sıra son Çarşamba akşamının sabahında evde çocuktan büyüğe kim varsa hepsi akan su üzerinden üç kere atlar, sonra akan suyun kenarında bir saksı kırarak evden belaların defedileceğine inanırlar.

Son Çarşamba akşamında evin bereketinin kaçmaması için yanan ateşin üzerine yaş ağaç atılmaz, sadece kuru ağaç yakılır. Yılahır Çarşamba akşamında, ateş söndüğünde küllerinin üzerine üzerlik atılır. Üzerlik el inançlarına göre koruyucu ve şifa verici bitkidir. Hemen ardından “Odumuza, yurdumuza, ocağımıza kem bakan gözler buraya düşüp patlasın, çatlasın” denilir. Yapılan bu uygulama ile Azerbaycanlılar ve Doğu halkları arasında nazarın önlendiği düşünülür.

Yılahır Çarşamba gecesinin sübh çağında akarsu üzerine gidilip, suya selam verilip “Ağırlığım, uğurluğum dökül” diye diye üç kere suyun üzerinden atlarlar. Sonra sudan bir kâse alıp evin bahçesine, giysi ve hayvanlarının üzerine serper böylece bu yılın iyi ve sıkıntısız geçeceğine inanırlar.

Yılahır Çarşamba’da bar veren ağacın dibine küçük demir para gömülmesi, bereketin bolluğun simgesi haline gelmiştir. Özellikle Yılahır Çarşamba’da dövüştürmek için beslenen koçlar, o gün alına kına yakılarak meydana çıkarılır. Dövüşte hangi koç yenilgiye uğrayıp kaçarsa kesilir, eti kebab yapılarak meydandakilere dağıtılır. Koçun kemiğini çöpe atmazlar. Rüzgâr dinmediği zamanlarda, o kemikler yakılarak evin çatısına atılır. Böylece rüzgârın yavaşlayarak duracağı düşünülür.

Son Çarşamba gecesi halk arasında Nevruz Bayramı’nın en kutsal dakikaları sayılmıştır. Halk, bu geceyi çok merak uyandıran rivayet ve efsanelerle süslemiş, ona değer vermiştir. Bu efsanelerden birinde şöyle denilmektedir:

“... Bu gece (Son Çarşamba) bir saatliğine nehirlerin akması durur, ağaçlar

dallarını toprağa değirip, kaldırıp, uzun süre birlikte yaşayan ve sonraları küsen Mars ve Venüs, yalnız bu gece birleşir, kucaklaşır ve birbirlerini öperler. Sonra yine ayrılıp bir yıl sürecek olan ayrılığa, gelecek yılın Nevruz gecesine kadar sürecek hasretliğe dönerler. Kim ki Mars'la Venüs'ün birleştiği anı görürse Hürmüz onun bütün isteklerini yerine getirecek ve o, dünyanın en şanslı insanı olacaktır." (Alibeyov, 1913, s. 57).

Azerbaycan halkının Nevruz Bayramı'nda sevdiklerine hediye ettiği, sofralarının en temel figürü olan semeni, çocuğu olmayan kadınlar için ritüelde de kullanılır. Ritüelin yapılma şekli ise şu şekildedir: Oğul-kız büyütmiş kadın yeşermiş semenini, çocuğu olmayan kadının başı üstünde tutar. Çeşmeden getirilmiş "çarşamba suyu"ndan semeninin üzerinden çocuğu olmayan kadının üzerine akıtılır. Oğul-kız büyütmiş kadın, çocuğu olmayan kadının üzerine akıtılan suyu elindeki makasla keserek "Semeniyi yeşerten, bu gelini de yeşert" diye söyler. Böylece ayın gerçekleştirilmiş olur.

Son Çarşamba'da aşağıdaki fallar yapılmaktadır:

Kapı dinleme falı

Nevruz Bayramı akşamı başka insanların evlerinin kapıları dinlenir. Dinlenen evde güzel sohbetler duyulursa dinleyen kişinin dileği gerçek olur. Bundan dolayı da o gün, herkes evinde güzel şeyler konuşmaya çalışır (KK 1).

Elma falı

Yılahîr Çarşamba gecesi iki elma alınır ve elmalardan biri gizlice işaretlenir. Sonra dilek tutulup evdeki küçük çocuktan elmalardan birini seçmesi istenir. Eğer çocuk işaretlenen elmayı seçerse dileğin gerçekleşeceği düşünülür (KK 2).

Anahtar falı

Önceden tutulmuş dileğin haber verme ritüelidir. Yılahîr Çarşamba akşamında kalbinde dilek tutmuş kişi kendisi ile birlikte anahtar alıp evlerinin yakınlarında bulunan yola çıkar. Yol ayrımı olan yerde anahtarı sağ ayağının altına bırakıp bekler. Yoldan geçenlerin konuştuklarından duyduğu ilk kelimeyi hafızasında tutup anahtarını alarak geri döner. Duyduğu ilk kelimeyi kalbinde tuttuğu dileği ile tutuşturur. Uygunluk olursa dileğine kavuşacağına inanılır (KK 2).

Ayna falı

Yılahîr Çarşamba akşamında bekâr kızlar aynı eve toplaşır, bir kâsenin içinde mum yakılır, diğer ışıklar kapatılır, aynaya sadece mumun ışığı düşer. Dilek tutan kız aynanın önünde durur, bir süre baktıktan sonra aynada erkek resmi görür. Gördüğü erkeğin kendisiyle evlenecek olan kişinin resmi olduğuna inanılır (KK 1).

Terlik falı

Önceden tutulmuş dileğin haber verme ritüelidir. Yılahîr Çarşamba akşamında bekâr kızlar evin kapısının önünde arkası bahçeye doğru durarak sağ eliyle sağ ayak terliğini arkaya atar. Eğer terliğin burun tarafı yola, arka tarafı eve doğru durduysa terliğin sahibinin o sene evleneceğine inanılır (KK 1).

Tuzlu ekmek falı

Yılahîr Çarşamba akşamında ergen kızlar tuzlu ekmek pişirirler ve uyumadan önce bu ekmeği yerler. Gece uykusunda susadığı zaman ona su veren erkekle evleneceğine inanılır (KK 1).

İğne falı

Yılahîr Çarşamba akşamında suyla dolu kâseye uçlarına pamuk sarılmış iki iğne

salınır. Eğer suda yüzen iğneler birbirine yaklaşırsa kalbinde dilek tutanın isteğine ulaşacağına inanılır (KK 2).

Sürahi falı

Yılahîr Çarşamba akşamında önceden tutulmuş dileğin haber verme ritüelidir. Yılahîr Çarşamba akşamında evli kadınlar ve çocuk büyütmiş anneler bir eve toplanırlar. Her biri yüzük, düğme ve başka bu tür eşyalarını sürahinin içine atarlar. Bir kişi sürahiye suyla doldurup eve getirir ve onun ağzına ayna koyar. Küçük bir kız çocuğu elini sürahinin içine salarak eline geçen ilk nesneyi çıkarır. En çok mani bilen kadın bir mani okur ve nesnenin sahibi kadın da bunu kendi kalbindeki dileğine uygun şekilde yorumlamaya çalışır (KK 2).

Kilit falı

Nevruz Bayramı'nın Yılahîr Çarşamba akşamında yanar lambanın altına kapalı kilit konularak dilek tutulur. Kapıdan içeri ilk giren kişinin söylediği ilk kelimeye göre dilek yorumlanır. İyi bir şey söylediye dileğinin gerçek olacağı, kötü bir şey söylediye dileğinin gerçek olmayacağı düşünülür (KK2, Kerimli, 2021).

Yumurta falı

Nevruz Bayramı'nın Yılahîr Çarşamba akşamında yumurtanın yanına siyah ve kırmızı renkler konularak dilek tutulur. Ertesi gün yumurtada kırmızı boyalı çizgiler varsa dileğin gerçekleşeceğine, siyah çizgiler varsa dileğin gerçekleşmeyeceğine inanılır (KK 1).

Mum falı

Nevruz Bayramı'nın Yılahîr Çarşamba akşamında "Honça"ya evde olanların her birinin sayısına uygun mumlar dizilir. Evdekilerin her biri kendi veya başkasının mumunu seçerek dilek tutar. Seçtiği mumun diğer mumlardan daha çok yanması dileğin gerçekleşeceği anlamına gelir (KK 2).

Yıldız falı

Genç kızlar, Yılahîr Çarşamba akşamında gökyüzünden yedi tane yıldız sayarak uyurlar. Uykuda gördükleri erkekle evleneceklerine inanırlar (KK 1).

Düzenlik falı

İki genç ata binerek yarışırırlar. Yarışı izleyenler de kalbinde dilek tutarak at seçerler. Seçtikleri atın yarışta birinci olması durumunda dileğin gerçekleşeceğine inanırlar (KK 2).

İp falı

Nişanlı olan kızlar, nişanlısı tarafından sevilip sevilmediğini öğrenmek ister. Bir ipe düğümler atılarak nişanlı kızı verilir. Eğer kız düğümleri açmayı başarırsa nişanlısı tarafından sevildiğine, açamazsa sevilmediğine inanılır (KK 1).

Sonuç

Azerbaycan halkının neşesi ve gülümseyen yüzünün sebebi olan sevimli bayramların en değerlisi Nevruz Bayramı'nın artık eskisi gibi kutlanmadığı görülmektedir. Güvensizlik ve sevgisizlik nedeniyle birbirinden uzaklaşmaya başlamış olan Azerbaycan toplumunun, geçmişten beri toplumsal olarak karşıladığı çok eski tarihe sahip Nevruz Bayramı'na da ilgisinin azaldığı söylenebilir. Sosyal yaşamın ve yaşam koşullarının değişmesi nedeniyle Nevruz Bayramı, her sene biraz daha unutulmaya

devam ediyor. Bu bağlamda da Azerbaycan halkının bir araya gelmemesi Nevruz Bayramı'nın kültür ve geleneklerinin yaşatılmasını zorlaştırmaktadır.

Nevruz Bayramı'nın su, rüzgar (yel), ateş, toprak çarşambasında bazı ritüeller gerçekleştirilse de diğer ritüeller halk arasında unutulmuş olarak kutlanılmamaktadır. İletişim bozukluğu nedeniyle Nevruz Bayramı'nda halk arasında toplu şekilde ateşin etrafına toplanıp üzerinden atlanması, millî giyimler giyilerek manilerin söylenmesi, yumurtaların tokuşturulması, yakınlarının mezarlıklarında "Kur'an" okutulması, komşuların ve akrabaların ziyaret edilmesi, evin kapılarına şapka atılması, Nevruz fallarına bakılması unutulmaya yüz tutmuştur. Bu çalışmada unutulmaya yüz tutmuş ama hâlâ Azerbaycan'ın bazı yörelerinde sürdürülmeye devam eden Nevruz gelenekleri ve inanışları incelenerek aktarılmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

Yazılı kaynaklar

- Abdülkadir, İ. (1972). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Adıgüzel, S. (2006). *Azerbaycan'da Nevruz Kutlamaları*. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 7(1), 143-152.
- Alibeyov, B. (1913). Prazdnik Novruz. *Kaspi Gazetesi*, 57.
- Çağlar, B. (2008). *Türk Mitolojisinde Dört Unsur ve Simgeleri Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. İzmit: Kocaeli Üniversitesi.
- Çay, A. (1993). *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınevi.
- Çoruhlu, Y. (2000). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Gündüz, Ş. (2000). Kadim Ortadoğu'dan Orta Asya'ya Nevruz. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesine Yardım Vakfı.
- Nebiyev, A. (2009). *Azerbaycan Halk Edebiyatı I Kitap*. Bakı: Çıracık Yayınevi.
- Nerimanoğlu, K. (1995). Nevruz Geleneği ve Azerbaycan. *Nevruz* (haz. Sadık Tural). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 125-126.
- Özdemir, N. (2006). Yenilenmek ve Nevruz. *Millî Folklor Dergisi*, 18(69), 15-27.
- Süleymanov, A. (2000). Başkurtlar. *Türk Dünyası Nevruz Şiirleri Antolojisi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Tutar, H. (2002). *Tarihte ve Mitolojide Nevruz*. <https://www.altayli.net/tarihte-ve-mitolojide-nevruz.html>, [Erişim tarihi: 15.02.2022].

Sözlü kaynaklar

Kaynak Kişi	Adı Soyadı	Doğum Tarihi	Doğum Yeri	Eğitim Durumu	Mesleği	Görüşmenin Tarihi
KK1	Sadigova Elmas	24.12.1966	Gence	Lisans	Öğretmen	25.09.2022
KK2	Kerimli Şehnaz	31.08.1964	Baku	Lisans	Öğretmen	16.02.2021